

UDK 81'373.232.1

DOI: 10.33669/KJ2020-31-07

primljeno / received: 29. 8. 2020.

prihvaćeno / accepted: 16. 11. 2020.

IZVORNI NAUČNI RAD

INDIRA ŠABIĆ

Filozofski fakultet u Tuzli
Vukovarska 2, Tuzla, BiH
indira.sabic@untz.ba

Pejorativna prezimena u Bosni i Hercegovini – *Tikvina, Prdavac i Guzina* u skupini sebi sličnih

Sažetak: Značajan broj bosanskohercegovačkih prezimena u strukturi ima nepromišljeno odabran motiv imenovanja, zbog kojeg antroponim postaje nositelj neobičnog, humorističkog, podrugljivog ili pejorativnog. Kao takav antroponim je stigmatizirajući, pa njegovi nositelji nerijetko imaju osjećaj stida pri predavljanju, upoznavanju ili bivaju predmetom podsmijeha u neformalnim razgovorima ili u odsustvu. Bilo da su imenovatelji u trenucima poprezimovanja bili duhoviti ili uvredljivi, namjerno ili zlonamjerno, generacijski su u prezimenu mrežu Bosne i Hercegovine i u identitarni esencijalizam jednoga dijela žitelja utisnuti biljeg društvene izopćenosti, iako je funkcija prezimena ovakvoga tipa izgubila na vrijednosti. Kako se od pejorativa više ne tvore prezimena, jer je ta kategorija odavno zatvorena, ovakva specifična prezimena su vrijedna naučnoga proučavanja i korpusnoga pozicioniranja.

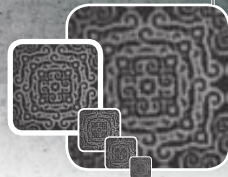
ključne riječi: antroponimija, onomastika, prezime, pejorativ, negativna procjena

Uvod

Kako su imenodavatelji uglavnom drugi, posljedično imenovani nisu uvijek zadovoljni odabirom imena, prezimena ili nadimka, naročito ako oni u strukturi imaju nespretno, nepromišljeno odabran motiv imenovanja, zbog kojeg antroponim postaje nositelj neobičnog, humorističkog, porugljivog ili pejorativnog. Kao takav antroponim je stigmatizirajući, pa se njegovi nositelji nerijetko lecnu pri predstavljanju, upoznavanju, ili bivaju predmetom podsmijeha u neformalnim razgovorima ili u odsustvu. Tome u prilog ide primjer iz bosanskoga književnog opusa:

Već sutradan pokazalo se da je gost iz Like nezgodne i plahe naravi... Iz čista mira istjerao je iz našeg dvorišta seoskog poljara Danu Tereziju, a ovaj, uvrijeđeno se povlačeći niz puteljak u strnjištu, zlrado je zavrećao kao da plaši čavke: "Ehi, ne zovu tebe džabe tamo u Lici Drmogaća. Drmogaća, Drmogaća!" Otkuda je poljar saznao za taj nadimak, neka ga svi đavoli znaju, ali se on začas proširi po čitavom selu. Primiše ga čak i naši ukućani, naravno, gostu iza leđa. (Ćopić 1980: 90)

Kao u ovome i u brojnim drugim primjerima, u socijalnoj interakciji ljudi se osjećaju nelagodno pri izgovoru imena, prezimena ili nadimka s pejorativnim značenjem, pod izlikom da je u vremenu pomodarstva i tehnologizacije nezgodno prezivati se *Čoban*, *Konjoder* ili *Derikrava*, ili u svjetonazoru korpodivinacije odazivati se na *Debeljak*, *Debelnogić* ili *Trbonja*. Međutim, ovim istraživanjem potvrđena su prezimena koja provociraju neugodniju situaciju jer su motivirana izravno pejorativima, opscenim somatizmima, stigmatizmima, prezrivism, podrugljivim ili ironičnim leksemama, npr. *Tikvina*, *Prdovac*, *Guzina*, *Šupčić*, *Cigan*, *Šejtan* i sl. O predstavljanju ovakvim prezimenima moguće je govoriti kroz teorije opće simboličke reprezentacije, Jungovu studiju *Čovjek i njegovi simboli*, kroz relacije persona – sjenka, javna ličnost – krabulja, dok je intencija ovoga rada načiniti popis i ponuditi semantičku i tvorbenu analizu prezimena ovoga tipa.

Kategorija pejorativnosti u prezimenima

Budući da označavaju živa bića, antroponimima može biti izražena kvantiteta emocionalnosti, pri čemu konotacijski sadržaj varira od nulte afektivnosti do x-quantitete, s predznacima – pejoracija i + hipokorističnost/odmiličnost (Putanec 1976: 10). Kvantiteta emocionalnosti može biti postignuta derivacijom imena nulte afektivnosti (izvođenjem deminutiva i hipokoristika), ili odabirom motiva s neprijatnim sadržajem, pa čak i uvredljivim. U potonjem slučaju, kada sadržaj posjeduje stepen uvrede, kada je antroponim pogrđan, porugljiv, prezriv, moguće je govoriti o antroponimima motiviranim pejorativima – riječima kojima se izražava negativan stav prema nekome. S tim u vezi, u ovome radu predmet analize su pejorativna prezimena ili prezimena pogrđnice koja su potvrđena u Bosni i Hercegovini i koja danas podliježu značenjskoj neutralizaciji i pripadaju neutralnoj leksici, ali koja u osnovi imaju negativnu ocjenu koja ih u komunikaciji ipak čini emocionalno obojenim, jakim ekspresivima.

Motivi negativne ocjene u prezimenima

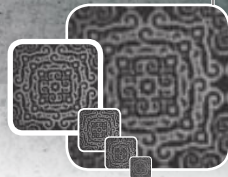
Kako su u društvu, u međuljudskoj interakciji, fizički izgled, psihičke i moralne osobine veoma bitni, ne čudi činjenica da su pejorativi koji se odnose na negativno ocijenjene fizičke ili moralne karakteristike poslužili kao motivi u oblikovanju prezimena. I kako je u ocjeni fizičke ili karakterne osobine u antroponimima odmiličnog ili hipokorističnog predznaka presudan stav imenodavatelja prema imenovanome, jednako je i kod onih motiviranih pejorativom. “Ako je stav pozitivan, moguće je da negativna karakteristika bude iskazana leksemom pozitivne konotacije. No, ipak, češće je da se negativna osobina iskaže leksemom negativne konotacije.” (Šehović 2009: 171). Pri tome, lekseme pogrđnoga značenja koje su poslužile kao motiv u procesu poprezimenjavanja jesu:

1. pejorativi koji su postali od naziva za životinje, dijelova njihova tijela ili su u nekoj vezi s njima, npr. *Gusak, Tuka*

2. somatizmi i somatski nedostaci u službi pejoracije, npr. *Guzina, Šupčić*
3. stigmatizmi, npr. *Cigan, Gurbeta*
4. disfemizmi ili prezrive i podrugljive riječi iz općega leksika, npr. *Šejtan, Zlikovac*
5. ironične lekseme npr. *Doroslovac*

1. Pejorativi koji su postali od naziva za životinje i nemani

Iz esencijalnih razloga čovjek je od iskona bio privržen životinjama, pa je njihova interakcija stara koliko i čovjek sam. Vremenom je taj međuodnos postajao sve prisniji i svestraniji. Od lova kao egzistencijalne potrebe (za hranom, zaštitom tijela i sl.) čovjek je pojedine životinje pripitomio, podredio i učinio ih sebi bližima, zarad lakše prehrane i pomoći u privredi. U takvome suživotu životinje su postale čovjekova opsesija: stalna potreba za lovom, kroćenjem i podređivanjem dovela je do toga da ih čovjek ustrajno promatra, proučava njihovu anatomiju i ponašanje, te da vremenom postanu motivom čovjekova stvaranja u narodnoj likovnoj umjetnosti, slikanju ili klesanju u kamenu, i naročito književnoga stvaranja: u legendama i basnama u kojima je u prvome planu drugovanje i prisni razgovori čovjeka sa životinjama što će odvesti do odnosa divljenja kroz koje čovjek oblikuje ambleme ili toteme, pa do krajnosti – mitski modus zoofilije gdje životinja simbolizira davateljicu plodnosti i rodnosti. Bliskost koju je čovjek ostvario sa životinjskim svijetom moguće je tumačiti i iz ugla imenovanja, jer se čovjek počeo identificirati prema njima. Motiv je iznalažen u jakosti, korpulentnosti ili odanosti životinja, ali da motiv nije uvijek bio pozitivnoga predznaka, svjedoči pozamašan broj prezimena u kojima se metafora definirala mehanizmom razvijanja pogrdnoga značenja. Metaforička preslikavanja su realizirana između domena: čovjekov fizički izgled (veličina, način ponašanja i kretanja ili sl.) i zoonim. Prijenos imena sa životinje na ljude u ovako definiranom korpusu motiviran je izravnim iskustvom koje je čovjek stekao u interakciji sa životinjskim svijetom. Tako se prilikom nominacije čovjeka zoonimskom leksemom ostvaruje

slikovna metafora: čovjek biva okarakterisan po određenoj osobini koja se pripisuje određenoj životinji (usp. Bečeva 2002: 113). Prijenos imena ili metaforičko preslikavanje može se realizirati na više načina, a najčešće se oslanja na semu čovjekova fizičkoga izgleda, i u takvim slučajevima životinjsko nazivlje funkcionira kao pejorativ, pogrđan naziv za debelu, mršavu, izrazito visoku ili nisku osobu, preko kojega čovjek u prezimenu nosi slikovnu metaforu, npr.:

Čaplja < žarg. mršava osoba

Medved, Međed < žarg. izrazito krupna, visoka osoba

Prasac, Domuz < žarg. debela osoba

Ždrale < žarg. izrazito visoka, mršava osoba

Zahvaljujući čovjekovom konvencionalnome iskustvu u interakciji sa životinjama, znanju o njihovim navikama, ponašanju, načinu života ili izgledu staništa, neka se prezimena ostvaruju u polisemantičkoj strukturi, s više mogućih pogrđnih značenja u sferi spoljašnjega izgleda, pa tako se npr. u slučaju *Prasac, Domuz* može govoriti i o značenju 'aljkava, neuredna, prljava osoba'. A kako je u suživotu sa životinjama iz pomnoga percipiranja čovjek uočio i njihove međusobne sličnosti u pogledu ponašanja i funkcioniranja, to je postalo plodnim motivom u procesu poprezimenjavanja. Iako je jasno da ta sličnost nikada nije apsolutna, potpuna, ovakvo imenovanje ljudi je razvilo pejorativno značenje, koje jasno ostavlja traga i u obliku prezimena:

Guska, Gusak < žarg. priglupa osoba

Kravljača < krava – žarg. lijena ili debela osoba

Kvočka < žarg. priglupa osoba ili osoba koja puno priča i uvijek nešto komentira

Patak < žarg. osoba koja se gega u hodu

Tuka, Tukić < žarg. priglupa osoba

Za leksemu 'čaplja', metaforično upotrebljenu, distinktivni je faktor fizička pojava ove ptice, poznate po mršavosti, dugim nogama i vratu; za 'kokošku' njeno neprekidno oglašavanje – kokodakanje, dok

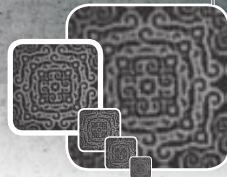
se u augmentativnoj formi pejorativom i vulgarizmom ‘kravetina’ ukazuje na glomaznost proporcija određene ženske osobe, a ponekad i na njenu nepokretnost, dakle – lijenost. Guske, životinje koje su spasile Rim, u razgovornome jeziku označavaju glupe i naivne osobe te osobe sklone panici. (Šehović 2009: 174)

Neuredan, zastrašujući ili nezdrav, premršav fizički izgled u razgovornome jeziku metaforički se realizira kroz lekseme *avet*, *zombi*, *kostur* i sl., dok se u prezimena infiltrirao preko mitoloških zastrašujućih bića. Tako je ognjevita, krilata neman, zmaj ili aždaha/aždaja, silovito, goropadno i osvetničko biće koju u mitološkim pjesmama uglavnom otima i ubija lijepe djevojke koje ne pristaju na suživot s njim, inspirirala prezime *Aždajić*, dok je motiv iz slavenske mitološke kategorije demonskih mrtvaca vampir ili drakula oblikovao prezimena *Drakul* i *Drakulić*:

Aždajić < pers. *eždehā* – zmaj > bos. *aždaha*, *aždaja* – mitsko biće zmijolikoga oblika s nogama, krilima i s jednom ili više glava

Drakul, *Drakulić* < stsl. *drvkoľb*, bos. *drakula* – natprirodno čudovište, vampir, vukodlak; kategoriji demonskih mrtvaca na južno-slavenskom području i u Evropi odgovara kategorija drakula

U identičnoj recepturi motiviranja i tvorbe prezimena, pored životinjskoga nazivlja motivom su postajale i lekseme iz korpusa biljnoga nazivlja koje su u svome značenju imale semantičku komponentu koja je opet rezultat semantičkoga širenja, odnosno kolektivne ekspanzije, kolektivnoga shvatanja da određena biljka ima neku osobinu koja je svojstvena i čovjeku ili mu se može pripisati (Gortan-Premk 2004: 107). U prilog značaju te komponente ekspresivnosti idu natuknice koje se pod oznakama *fig.* ili *reg.* pojavljuju u deskriptivnim rječnicima bosanskoga jezika, gdje je u definicijama pored primarnoga značenja pojma infiltrirano i semantičko proširenje ili kolektivna ekspanzija leksema za koje su karakteristična sekundarna značenja, odnosno kulturni stereotipi. Takvom recepturom postala su npr. prezimena *Tikvina* i *Bukva*, motivirana leksemama ‘tikva’ i ‘bukva’ koje se pored primarnoga značenja u razgovornome jeziku javljaju i u značenju ‘priglupa osoba’.

Tikvina < prasl. **tyky* – tikva, buča, bundeva (Snoj 2016: 787)

Bukva < stosl. *buky* vjerovatno od pragerm. **bōku* – bukva, drvo lat. *Fagus* (Snoj 2016: 94)

Leksema *tikva* (s varijantom *tikvan*, koristi se isključivo za muške osobe, zbog čega je leksema *tikva* postala ekskluzivna forma za označavanje glupih ženskih osoba) i njena augmentativna forma *tikvurina* (negativno markirana) povezana je s ljudskom glupošću. Naime, kada se kucne u tikve, one odzvanjaju, ostavljajući dojam praznine, koja se očigledno povezuje s odsustvom pameti, odnosno, uopćeno govoreći, bilo kakva sadržaja. (Šehović 2009: 176)

2. Somatizmi u službi pejoracije

Uloga tijela kao motiva u procesu imenovanja ljudi, s obzirom na bitnost čovjekova tijela, njegove postojanosti i funkcionalnosti, s jedne strane, i konceptualnoga povezivanja osjećaja i dijelova ljudskoga tijela u svim kulturama, s druge strane, očekivana je i u bosanskohercegovačkom antroponimijskom korpusu. Imena su mogla imati figurativno značenje, primjerice da *Glavan* ukazuje na moć, kontrolu i upravu, da *Okan* ili *Okoje* ukazuje na razumijevanje i slično, ali su mogla imati i pejorativno značenje ismijavanja tjelesnih nedostataka. O pejorativnim prezimenima moguće je govoriti iz ugla kognitivne lingvistike jer je pozamašan broj prezimena nastao metonimizacijom, tipom DIO ZA CJELINU, odnosno DIO TIJELA ZA ČOVJEKA, pri čemu se metonimijski prijenos ostvaruje najčešće preko debljine kao dominantnog fizičkog svojstva negativne ocjene. Takav je slučaj u prezimenima:

Trboglav, *Trbojević*, *Trbonja*, *Trbović* < prasl. **tr̥buh̥* > bos. *trbuh* – želudac, stomak, kulje > bos. *Trbušast* / *trbonja* – koji ima izrazit, velik trbuh

Guzijan, *Guzin*, *Guzina* < prasl. **ganzī`kā`* > stsl. **gōzica* > bos. *guzica* – stražnjica, stražnje zadebljanje na tijelu; *guzina* – 1. koji ima veliku stražnjicu, 2. fig. povodljivac

Buzuk, *Buzaković*, *Buzaljko* < tur. *büzük*(-ğü) 1. skupljen, stiješnjen 2. zadnjica, stražnjica

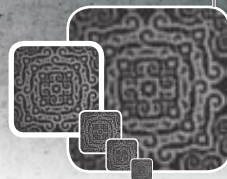
Šupčić < prasl. **šuplb* > bos. *šupak* – 1. vulg. otvor na kraju debelog crijeva; analni otvor, čmar 2. fig. pokvarenjak, loša osoba

Međutim, principom *naturalia non sunt turpia* (prirodno nije sramotno), ova prezimena kod imenodavatelja u vrijeme poprezimenjavanja nisu imala negativan prizvuk ili se sjekla s estetskim normama. Ranije u shvatanju domaćega čovjeka ugojenost, tustoća, pretilost bile su istoznačnice zdrava, uhranjena čovjeka, pa prezimena s osnovom *trb-* ili *guz-* u značenju ‘obal, popunjen, debeo’ ne bi trebalo shvatiti pogrdno kako se to danas čini (usp. Šimunović 2008: 130). Iz istoga razloga, prethodno navedenim prezimenima treba pristupiti s rezervom, jer nije moguće utvrditi da li je stav imenodavatelja prema nositelju prezimena bio negativan.

U istome kontekstu može se govoriti o prezimenima koja su postala metonimijskim modelom DIO ODJEĆE ZA ČOVJEKA KOJI NOSI TU ODJEĆU. Pa su tako distinktivnim obilježjem u trenutku poprezimenjavanja mogle postati duge ili poderane hlače, što je slučaj u prezimenima *Puzigaća*, *Derigaća*, ili uz metaforičku ekspanziju u primjeru *Zlokapa*.

Budući da ljudsko oko razlikuje ugodno od neugodnog, lijepo od ružnog, prateći koncept ljudske percepcije osnovnih estetskih kategorija, kroz doživljaj ljepote, uporedo su nastajala divinizacijska, npr. *Ljepotić* ili *Đuzelović*, i pejorativna prezimena koja su jasno ukazivala na somatske nedostatke: *Debeljak*, *Debelica*, *Debelnogić*, *Grbavac*, *Grbac*, *Bidžanić*, *Nogalo*, *Nosović*, *Čolak*, *Guzijan*, *Dugonja*, *Zubak* itd. Analizirajući njihovu semantiku, jasno je da se kategorija spoljašnje ljepote procjenjuje na osnovu srazmjernosti, proporcionalnosti, skladnosti tijela, odakle proizilazi da je sve što je nesrazmjerno u domeni ružnog. S tim u vezi, među pejorativima koji su iz domene fizičkoga izgleda motivirali prezimena, moguće je izdvojiti sljedeće leksičko-semantičke skupine:

1. pogrdnice za izrazito korpulentnu / debelu osobu: (*Bucalo*, *Bucunjić*, *Bitevija*, *Debeljak*, *Debelica*, *Debelić*, *Golemac*, *Velikonja*)

2. pogrđnice za osobu niskoga rasta (*Bidžan, Bidžanić, Bidžović, Prce, Prčić, Tulek*)
3. anomalija nekog dijela tijela, i to: predimenzioniranost (*Čubela, Čubelić, Glavaš, Glavina, Glavonjić, Guzina, Trbonja, Nogalo, Lavrnja, Zubak*), nerazvijenost / kržljivost (*Gušica, Nosić, Koščica, Nožica*), nedostatak / hendikep (*Topal, Topalić, Topalović, Čakar, Čakarović, Čolak, Čolaković, Čorović, Slijepac, Slijepčević*)

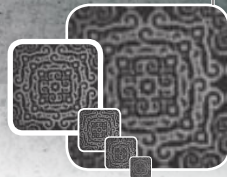
3. Stigmatizmi u prezimenima

Jedan je dio prezimena s dispozicijama za razvijanje pogrđnoga značenja u vezi s etničkom ili religijskom pripadnosti, a ostvaruje se preko stigmatizacije, stereotipizacije i predrasuda. Sociokulturno i političko okruženje u kojem su se socijalno konstruirali identiteti na području Bosne i Hercegovine opterećeno je tradicionalnim predrasudama i stereotipima o drugom / drugačijem, vjerovatno zbog različitih konfesija, religija, kultura, običaja i drugih opredjeljenja, koji su ušavši na uzak topikalni teren nastavili dalje koegzistirati. Velik broj narodnosti, na prilično uskome prostoru opterećenom učestalim okupacijama i ratovima, vremenom je počeo stvarati izvjesne averzije, predrasude, stereotipe i stigme, koje su izrodile koncept kolektivne stigmatizacije i niz pogrđnih naziva za označavanje nacionalne pripadnosti. Takvo stigmatizirajuće ozračje izrodilo je jake etikete, pejorative: gurbet / Cigan je Rom, ustaša je Hrvat ili katolik, četnik / đikan je Srbin, Srbijanac ili pravoslavac, balija je Bošnjak ili musliman, dok je poturica preobraćenik na islam kojeg prate i pogrđne konotacije u izrekama “poturica gori od Turčina” ili “poturice veći Turci od Turaka”. Tako su u bosanskohercegovačkome socioprostornom ambijentu koji je već baštiniio spektar različitih “istina” o drugima/drugačijima, percepcije o Drugome postale opterećujuće za nositelje prezimena koja su u osnovama nosile neku od tih etiketa, npr.:

pejorativi	prezimana	savremeno značenje u razgovornome jeziku
Cigan	<i>Cigan,</i> <i>Cigančević,</i> <i>Ciganović,</i> <i>Ciganjević, Cigić,</i> <i>Cigoj</i>	Ciganin, Rom, pripadnik naroda indijskog porijekla, nomad; naziv Rom odlukom svjetskih romskih institucija službeni je etnonim od sedamdesetih godina XX stoljeća. Neromi Rome nazivaju pogrdno Cigani < njem. <i>Zigeuner</i> , fr. <i>Tziganes</i> (Uhlik 1955, 1957).
čergaš	<i>Čerga, Čergić</i>	<i>Čerga</i> izvorno znači romski šator, ali je oblik zabilježio semantičko proširenje te danas znači i jednu romsku skupinu, obitelj, porodicu, zadrugu (Uhlik 1955: 54).
gurbet	<i>Gurbeta</i>	ar. <i>gurbā</i> – živjeti u tuđini osamljen, skitanje po tuđini, Ciganin čergaš, nomad, za razliku od bijelog Ciganina (Uhlik 1955: 65)
četnik	<i>Četnik</i>	pripadnik desničarskoga nacionalističkog pokreta koji širi program velike Srbije i koji je odgovoran za genocid nad nesrpskim narodom (Halilović 2014: 54), pripadnik srpske vojske koja je kroz historiju počinila velike zločine nad bošnjačkim stanovništvom, pripadnik srpskog četničkog pokreta osnovanog 1990. god. (Jahić 2010: 305)
đikan	<i>Đikanović</i>	<i>đikan</i> – 1. neotesan čovjek, seljačina 2. najčešće za pravoslavna brdanina, stočara, čobanina 3. bosanski pravoslavac četnički nastrojen (Jahić 2010: 186). Oblik je moguće dovesti i u vezu s glagolom <i>džikati</i> u značenju ‘naglo izrasti’.
poturica	<i>Poturak,</i> <i>Poturković</i>	tur. <i>Türk</i> > bos. <i>potur, poturica</i> – 1. poturčenjak, inovjerac koji je prešao na islam 2. seljak, prosti čovjek, čovjek iz naroda (Škaljić 1989: 523)
šokac	<i>Šokac, Šokčević</i>	<i>šokac</i> – “podrugljiv naziv koji pravoslavci daju katolicima ikavcima i katolicima uopšte” (RSJ 2007)
šopovi	<i>Šopović</i>	<i>Šopovi</i> – naziv za Bugare u okolini Sofije s pogrdnom konotacijom (Klaić 1982: 1301)

U analiziranoj građi moguće je razlikovati tri tipa nastanka: 1. prezime jednako etničkoj leksemi npr. *Cigan*, 2. tvorbeni prezimenski pejorativi dobiveni u procesu sufiksacije etnonimske osnove augmentativnim nastavkom npr. *Gurbeta* i 3. prezimana nastala od općih pojmova koji su u nekakvoj asocijativno-metaforičkoj ili metonimijskoj vezi s određenom nacijom, etničkom osobenošću i sl. npr. *Četnik*.

Ovaj način stigmatiziranja najčešće je fokusiran na Rome. “Predrasude i stereotipi prema Romima izrazito su naglašeni od njihova dolaska u Europu. Uz tu etničku skupinu uglavnom se vežu jaka obilježja, pa se može govoriti i o njihovoj kontinuiranoj stigmatizaciji u prostoru obitavanja ili prolaska. Koji su uzroci takve percepcije ne-Roma i perpetuiranja predrasuda, stereotipâ i stigme? Tome svakako pridonosi drugačiji fizički izgled, zatim specifični (supkulturni) način življenja (nomadi,

posebna zanimanja), različite legende (primjerice ona da su iskovali čavle za Isusovo pribijanje na križ) i sl.” (Babić 2004: 318). Rade Uhlik, najznačajniji romolog u regionu, pisao je tome kako Romi pogrдно doživljavaju kada ih se oslovljava nazivom Cigani:

Ako **Ciganinu** neko izazovno dobaci riječi: “Zdravo, Cigo!”, može biti spreman da mu se ovaj odazove sličnim pozdravom: “Zdravo, brate!” ili “Zdravo, burazeru!”. Međutim, ako kakav namjernik prijateljski oslovi **Ciganina** sa: “Zdravo, majstore!”, **Ciganin** će se ljubazno javiti riječima: “Zdravo, gospodine!” (...) Jednoga dana, upitao sam nekog mladog, meni nepoznatog **Ciganina** sa Gorice kod Sarajeva, da li zna da govori **ciganski**. On mi je spremno dao ovakav odgovor: “Ne, ja ne znam ciganski, ja govorim onako kao što govore gospoda.” Koliko su **Cigani** osjetljivi na ime cigansko, vidi se i iz sljedećeg slučaja. Putujući jednom vozom razgovarao sam sa nekim **Ciganinom**. Jedna saputnica upitala nas je kojim to jezikom govorimo. Objasnio sam da je to govor kalajdžijskih majstora. Kasnije mi se moj sabesjednik zahvalio riječima: “Neka si baš rekao da je to kalajdžijski govor. Neka nisi rekao da je ciganski, jer je to ime ružno.” (Uhlik 1957: 135; tekst isticala I. Š.)

Međutim, iako piše o tome kako se Romi osjećaju stigmatiziranim zbog naziva kojim ih inoroci pogrдно nazivaju, Rade Uhlik, istaknuti romolog, akademik s četrdesetak radova o romskoj kulturi i jeziku, u odsustvu empatije koristi taj pejorativ, dosljedno da čak oblikuje naziv *ciganolog* (Uhlik 1955: 65). Pogrdnica se jednako koristi i danas u razgovornome jeziku, pa je s tim u vezi prikladno zaključiti na romskome jeziku: *savo voš, gasave šošoja* – kakva šuma, takvi i zečevi!

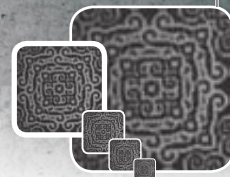
Iako s naučne strane Vlasi predstavljaju autohtono paleobalkansko latinizirano, odnosno romanizirano stanovništvo i najstariju manjinu na terenu Bosne i Hercegovine, etnik Vlah ima različite pučke interpretacije u krajevima Bosne i Hercegovine i šire, što potvrđuje i značenje koje se npr. navodi u Rečniku SANU: “naziv (često pogrđan) za pripadnika druge vere, čoveka iz drugog kraja i sl.” zbog čega bi se u ovoj skupini prezimena mogla naći i ona izvedena iz ovog etnika, npr. *Vlahov, Vlašić, Vlaški, Starovlah* itd.

4. Disfemizmi u prezimenima

Disfemizam je izraz koji podrazumijeva namjerno korištenje oštarih, grubih riječi umjesto pristojnih, zamjena je neutralnog ili pozitivnog izraza antipatičnom riječju ili frazom, s ciljem uvrede i ranjavanja. Kao takav disfemizam je brutalan, nesažaljav, podrugljiv (usp. Garner 2000). Isključi li se apotropejska intencija u imenovanju, teško je pored uvrede i verbalnog ranjavanja naći drugi razlog zašto bi imenodavatelj dao nekome antroponim pogrdnoga značenja.

O prezimenima koja u osnovi imaju leksemu negativnoga značenja koje je iskazano prezrivim ili podrugljivim opisnim pridjevima ili apstraktnim imenicama u značenju osobine, osjećanja ili stanja, moguće je govoriti kao o pravim pejorativnim, pogrđnim prezimenima. Takav je slučaj s prezimenima prikazanim u tabeli ispod.

<i>nomina atributiva</i>	<i>prezimana</i>	<i>etimologija i značenje</i>
dvoličan	<i>Jalandađa</i>	tur. <i>yalancı</i> – patvorenjak, lažac, koji je dvoličan
flatulent	<i>Poprdan, Prđavac, Prdić, Prdišakić</i>	<i>prđjeti</i> – ispuštati gasove / plinove / vjetrove iz crijeva usljed flatulencije; uglavnom vezuje pejorativno značenje
grub	<i>Kubat</i>	tur. <i>kubat</i> – koji je grub, neotesan, grubijan od tur. <i>kubatlık</i> – grubost, neuljudnost, neučtivost
nasilnik	<i>Batinar, Batinica, Batinić</i>	tal. <i>batiti</i> – tući > bos. <i>batinar</i> – koji tuče, udara
	<i>Hasija</i>	ar. <i>āšī</i> > bos. <i>asija, hasija</i> – koji se posilio, nasilnik, odmetnik, buntovnik
	<i>Kundačina</i>	tur. <i>kundak</i> – drveni dio puške > bos. <i>kundačiti</i> – mlatiti, tući > <i>kundačina</i> – čovjek koji tuče, udara
	<i>Kiridžija</i>	tur. <i>kırıcı</i> – koji razbija, lomi, grubijan; tur. <i>kırıclık</i> – grubost; stogost, surovost; tur. <i>kırık(-ğı)</i> > bos. <i>kiridžija</i> – razbijen, slomljen, skršen
	<i>Sekula, Sekulić, Sekulović</i>	rum. <i>Székeley, Sekula</i> – koji je silan, surov (Šimundić 2006: 302)
	<i>Zulum</i>	ar. <i>zulum</i> – nepravda, zlo, nasilje
pokvarenjak	<i>Batalović, Batajić</i>	tur. <i>batal</i> > bos. <i>batal</i> – pokvarenjak
	<i>Berbat, Berbatović</i>	pers. <i>berbād</i> > bos. <i>berbat</i> – prljav, moralno propao
	<i>Jaramaz</i>	tur. <i>yaramaz</i> – nevaljalac, pokvarenjak, koji je nepristojan, nemiran
	<i>Palavra, Palavrić</i>	špan. <i>palabra</i> – koji mnogo povori > tur. <i>palavra</i> – podvala, varka, laž

<i>nomina atributiva</i>	<i>prezimana</i>	<i>etimologija i značenje</i>
razbojnik	<i>Haramović,</i> <i>Haramandić,</i> <i>Harambašić,</i> <i>Haraminčić,</i> <i>Arambašić</i>	tur. <i>haram</i> > bos. <i>haram</i> – 1. zabranjen, nedozvoljen, 2. grijeh > bos. <i>haramija</i> – razbojnik, bandit, hajduk; tur. <i>harami başı</i> > bos. <i>harambaša</i> – razbojnik, grješnik, prijestupnik
	<i>Baraban</i>	hebr. <i>Barabe</i> – 1. ime biblijskoga razbojnika 2. razbojnik, lopov > bos. <i>baraban</i> – 1. lupa koja se stvara u crkvi na spomen razbojnika Barabe 2. fig. galama, lupa, graja, tučnjava (Klaić 1982: 146)
svadljiv	<i>Batar</i>	tal. <i>batara</i> – vika, galama > bos. <i>atar(a)</i> – koji galami, koji je svadljiv
	<i>Gazap</i>	tur. <i>gazap(-lı)</i> – gnjev, srdžba, ljutnja > bos. <i>gazap</i> – koji je ljutit, svadljiv
	<i>Hršum, Hršumović</i>	pers. <i>hišm</i> > tur. <i>hişim</i> > bos. <i>hršum</i> – vika, galama, ljutnja
	<i>Kavgić</i>	pers. <i>gawgā</i> – bitka, boj, prepirka > ar. <i>gawgā</i> – skup ljudi koji viču, galame > bos. <i>kavga</i> – svađa, prepirka, galama
štetočina	<i>Pačariz</i>	pers. <i>čepu-rāst</i> – lijevo-desno > tur. <i>çaparız, paçarız</i> > bos. <i>pačariz</i> – onaj koji štetu nanosi, štetočina
zlotvor	<i>Iblizović</i>	ar. <i>iblis</i> > bos. <i>ibliz</i> – đavo, vrag
	<i>Šejtan, Šejtanović</i>	ar. <i>šäytān</i> > bos. <i>šejtan</i> – đavo, vrag
	<i>Stovrag</i>	stsl. <i>vragъ</i> , -a m. > bos. <i>vrag</i> – neprijatelj, đavo, šejtan
	<i>Zlobec, Zlobicki, Zlikovac</i>	stsl. <i>zlo</i> , -a s. > bos. <i>zlo</i> – ono što nije dobro, plemenito, što prekoračuje općeprihvaćenu normu

Ovakva vrsta imenovanja mogla je proizići i iz ranije, široko raširene prakse imenovanja velikaša koji su ličnim imenima prišivali pučki priimak, npr. u njemačkoj historiji: Heinrich II. *der Zänker* – Svađalica, Heinrich X. *der Stolze* – Gordi, Ludwig *der Strenge* – Strogi, u francuskoj: Louis X *le Hutin* – Svadljivac, Charles VI *le Fol* – Ludi, itd.

5. Ironija u prezimenima

U nekim prezimenima moguće je potvrditi pravu igru morfema. Tako se kroz antroponimijsku složenu strukturu može razviti ironija, zaigrana i potcjenjivačka. Npr. prezime *Doroslovac* u značenju ‘onaj koji se druži i razgovara s konjima’ zapravo nije bliskoznačnica prezimskim oblicima izvedenim iz grč. *Philippos* (> bos. *Filip* – koji je prijatelj konja), nego referira na čovjeka koji je prost i primitivan (usp. Dešić 1982: 77).

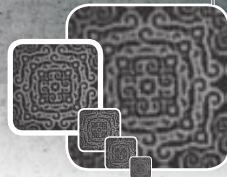
Ironija može biti i očitija, npr. u spoznaji o obiteljskim strukturama, koje bosansku porodicu definiraju patrijarhalnom, patrilinearnom i patrilokalnom, prezime Domazet se realizira kao etiketa, s obzirom na njegovo značenje ‘koji je došao u ženinu kuću i porodicu, koji se priženio, koji živi u tazbini’. Domazetstvo je nastajalo iz više razloga: iščezavanje muškoga koljena, muških potomaka, nepostojanje muških nasljednika, zbog loših ekonomskih dispozicija, netrpeljivost roditelja prema budućoj snahi ili drugih razloga, i uvijek je imalo negativne konotacije u društvu. “Dešavalo se da se neka porodica i suviše okrene prema srodstvu po majčinoj liniji, a zapostavi svoje bratstvo. Otac takve porodice je bio prvi na udaru od strane bratstveničkog javnog mnjenja. Prijekori su dolazili sa svih strana: ‘Udao se, a nije se oženio’; ‘prijatelji ga prevolješe, crn mu obraz s njima zajedno’, itd. Ovo se najčešće dešavalo kad se neki siromašniji bratstvenik oženio iz imućnije kuće, pa ga je oskudna ekonomska baza vlastite porodice preko mjere vezala za ženine srodnike.” (Vujošević 1973: 74)

Tvorba pejorativnih prezimena

S obzirom na tvorbeni proces prezimena kojima su pejorativi, opsceni somatizmi, stigmatizmi, prezrive, podrugljive ili ironične lekseme, poslužili kao motivi nastanka, moguće ih je dijeliti trojako: 1. netvorena, prosta, nedjeljiva ili asufiksalna prezimena, 2. sufiksalna ili prezimena tvorenice i 3. prezimenske složenice ili sraslice.

1. Netvorena, prosta, nedjeljiva ili asufiksalna prezimena

Kod ovog tipa prezimena motivirajući je leksem jednak prezimenu, a može biti naziv za životinju ili neman (*Čaplja, Medvjed, Međed, Guska, Gusak, Kvočka, Patak, Tuka, Drakul*) ili naziv za osobine, stanja ili odnose (*Hasija, Sekula, Zulum, Jaramaz, Palavra, Gazap, Pačariz*). Takva prezimena nastajala su bez tvorbenoga čina tj. onimizacijom. Nekada su na korijenski morfem, odnosno motivirajući leksem dodavani nastavci pa su dobijani raznorodni derivacioni oblici koji su jednako nastajali izravnim imenovanjem u odnosu na npr. naziv za osobinu kojim je direktno imenovan nositelj, pa su iz tog razloga ovako tvorena prezimena uvjetno rečeno “neizvedena”, npr. *Jalandžija, Kiridžija*.

2. Sufiksalna ili prezimena tvorenice

Sufiksalna tvorba je najplodniji način tvorbe bosanskohercegovačkih prezimena. Prezimena koja znače nositelja neke osobine, odnosno koja su u značenju *nomina attributiva* tj. atributivna prezimena, moguće je objasniti preoblikom: tvorbena osnova + sufiks u značenju ‘onaj koji je ono što znači tvorbena osnova’. Tvore se od imeničkih npr. *nokat + o > Nokto*, pridjevskih npr. *ćelav + o > Ćelo* i glagolskih osnova npr. *krešta(ti) + ica > Kreštalica*. Sufiksi koji najčešće sudjeluju u tvorbi ovakvih prezimena su: *-o, -ac, -avac, -ina, -ica, -onja* i *-alo*.

- o:* Čvoro, Ćelo, Gušo, Gluho, Grbo, Košćo, Krnjo, Škrbo, Nogo, Šepo, Nokto, Pandžo, Čolo, Gubo
- ac:* Dugac, Zubac, Slijepac, Slepac, Grbac
- avac:* Balavac, Bekavac, Grbavac, Prdavac
- ina:* Rebrina, Guzina
- ica:* Bezbradica, Budalica, Debelica, Kreštalica
- onja:* Dugonja, Trbonja, Rebronja, Velikonja
- alo:* Čorkalo, Bandalo, Bucalo, Nogalo

Neka od navedenih prezimena ostvaruju se u obliku uvećanice ili augmentativa, kao riječ koja uvećava ili pojačava značenje riječi od koje je izvedena. One znače da je nešto veliko, povećano ili pojačano prema prosječnoj veličini drugih predmeta ili bića iste vrste. Veličina ne mora izricati samo fizičke odnose npr. *Rebrina, Guzina*, nego može uz prijenos značenja izricati i moralne, karakterne, estetske ili umne osobine npr. *Tikvina* (*fig.* glupak, praznoglavac, naivčina), jer uvećanica ima ne samo od konkretnih imenica nego i od apstraktnih, važno je da je osobina veća od prosjeka (usp. Babić 1996: 11–12).

3. Prezimenske složenice ili sraslice

Slaganje je tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna – složenica. Pritom je važna motivacija, tj. jesu li to dva “ravnopravna” pojma ili jedan jedinstven, pa je s tim u vezi moguće razlikovati čisto slaganje i složenosufiksalsnu tvorbu (usp. GBJ 2000: 307). U nastavku su istaknuta neka prezimena ove tvorbe i pripisana su im značenja prema tumačenjima koja prenose: 1. Eugenija Barić u svojoj studiji

“Imeničke složenice s glagolskim prvim dijelom” (1981) vodeći se interpretacijama iz Rječnika Matice hrvatske i Rečnika Matice srpske i 2. Tomo Maretić u poglavlju “Složene imenice i pridjevi” u Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika (1963) gdje navodi značajan broj složenica i sraslica uz tumačenja:

prezime	pripisano značenje
<i>Derigaća</i>	osoba poderanih hlača
<i>Puzigaća</i>	osoba dugačkih hlača
<i>Derikonja,</i> <i>Derikrava</i>	osoba koja dere životinje, skida kožu / krzno, analogijom prema <i>derikoža</i> – osoba koja dere kožu, gulikoža, globadžija
<i>Gazibara,</i> <i>Gazivoda</i>	analogijom prema <i>gaziblato</i> – osoba koja gazi blato, podrugljivo u značenju mali čovjek, mali činovnik koji se pravi važan
<i>Lomigora</i>	osoba koja lomi goru, inače, lomigora je naziv za kozu koja se vere po gori, a figurativno osoba spremna na sve, pustolov
<i>Palikuća</i>	osoba koja s namjerom pali tuđe kuće, potpaljivač
<i>Vrtikapa</i>	osoba koja vrti kapom, figurativno prevrtljivac
<i>Danguba</i>	osoba koja je danguba, prema <i>dangubiti</i> < dan + gubiti
Zlojutro	osoba kojoj je uvijek zlo jutro, koja je jutrom zlovoljna
Zlomužica	ženska osoba koja nije dobra mužu, analogijom prema <i>milomužica</i> – žena mila mužu

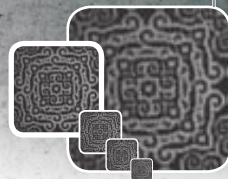
Zaključak

Na temelju provedenoga istraživanja moguće je izvesti sljedeće zaključke:

Pozamašan broj bosanskohercegovačkih prezimena u osnovi ima motiv negativnoga značenja, a u procesu poprezimenjavanja uglavnom su nastajala iz humorističnih ili podrugljivih nadimaka.

Pejorativni antroponim je stigmatizirajući, pa njegovi nositelji nerijetko imaju osjećaj stida pri predstavljanju, upoznavanju ili bivaju predmetom podsmijeha u neformalnim razgovorima ili u odsustvu.

Motivi negativne ocjene u prezimenima su: a) pejorativi koji su postali od naziva za životinje, dijelova njihova tijela ili su u nekoj vezi s njima, b) somatizmi i somatski nedostaci u službi pejoracije, c) stigmatizmi, d) disfemizmi ili prezrive i podrugljive riječi iz općega leksika i e) ironične lekseme.

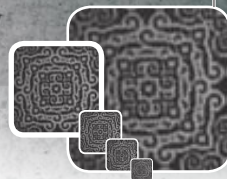
S obzirom na tvorbeni proces prezimena kojima su pejorativi, opsceni somatizmi, stigmatizmi, prezrive, podrugljive ili ironične lekseme poslužili kao motivi nastanka, moguće ih je dijeliti trojako: 1. netvorena, prosta, nedjeljiva ili asufiksalna prezimena, 2. sufiksalna ili prezimena tvorenice i 3. prezimenske složenice ili sraslice.

Budući da je kategorija prezimena odavno zatvorena i da ne nastaju nova, ovakav specifičan korpus je vrijedan naučnoga proučavanja i korpusnoga pozicioniranja jer kao spontani čin imenovanja koji je bio uvjetovan društvenom zbiljom može progovarati i iz ugla sociolingvistike, psiholingvistike, verbalne agresije i sl.

Literatura

- Babić, Dragutin (2004): "Stigmatizacija i identitet Roma", *Migracijske i etničke teme* 20, 315–338.
- Bečeva, Nička (2002): "Semantička struktura kao model predstavljanja polisemije u dvojezičnim rečnicima", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 30/1, 111–117.
- Ćopić, Branko (1980): *Bašta sljezove boje. Glava u klancu noge na vrancu*, Svjetlost – Veselin Masleša – Prosveta, Sarajevo – Beograd.
- Dešić, Milorad (1982): "Ekspresivna leksika u srpskohrvatskom jeziku", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 11/2, 71–85.
- Garner, Bryan A. (2000): *The Oxford Dictionary of American Usage and Style*, Oxford University Press, New York.
- Gortan-Premk, Darinka (2004): *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Jahić, Dževad (2010–): *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo.
- Jovanović, Jovana B. (2018): *Leksika pogrdnog značenja u imenovanju čovjeka u srpskom jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.

- Klaić, Bratoljub (1982): *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb.
- Putanec, V. (1976): "Esej o jezičnom znaku i onomastici te antroponimiji u Hrvatskoj", predgovor u *Leksika prezimena SR Hrvatske*, Zagreb, V–XIV.
- RSANU (1959.–): *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–XX, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- RSJ (2007): *Rečnik srpskog jezika*, Matica srpska, Novi Sad.
- Snoj, Marko (2016): *Slovenski etimološki slovar*, Tretja izdaja, Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana.
- Šehović, Amela (2009): "Leksika razgovornoga bosanskog jezika", u: Halilović, Senahid; Tanović, Ilijas; Šehović, Amela, *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Biblioteka Bosnistika, Slavistički komitet, Sarajevo, 111–261.
- Šimunović, Petar (2008): *Hrvatska u prezimenima*, Zagreb.
- Uhlik, Rade (1955): "Iz ciganske onomastike", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, 51–71.
- Uhlik, Rade (1957): „O denominacijama kod Cigana“, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 10, Sarajevo, 133–153.
- Vujošević, Novo (1973): "Srodničko okruženje porodice u Crnoj Gori", *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 40–42, 74–84.

Pejorative Surnames in Bosnia and Herzegovina – *Tikvina, Prdavac* and *Guzina* in the group of similar ones

Abstract: The structure of a significant number of Bosnian and Herzegovinian surnames is marked by a recklessly chosen motif due to which the anthroponym becomes the bearer of the unusual, humorous, mocking or pejorative. As such the anthroponym is stigmatizing, which makes its bearers feel shame when introducing oneself, or it makes them the object of ridicule in informal conversations or when absent. Whether or not those who created the surname, intentionally or unintentionally, wanted to be humorous or insulting, it is important to emphasize that generations of one part of Bosnians and Herzegovinians as well as the essence of their identity have been marked with social excommunication, even though the function of such surnames, has lost its value. Pejorative is no longer used for surname formation since that category disappeared long time ago. Still, these surnames are worth the scientific exploration and corpus positioning.

Keywords: anthroponymy, onomastic, surnames, pejorative, negative assessment

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Committee of Publishing Ethics).